

EĞRİKAPI MAKSEMİ

EĞRİKAPI MAKSEMİ

İstanbul'da
tarihi bir su taksim merkezi.

Eğrikapı'da surların dışında olup Savaklar Çeşmesi adıyla da bilinir. Bentler bölgesinden getirilen Kırkçeşme suları buradan şehre dağıtılırdı. Surlardan iki kol halinde geçen suyun bir kolu Eğrikapı'dan, diğeri ise Sulukule'den şehre giriş yapmaktaydı. Eğrikapı Maksemi, daha sonra inşa edilen ve bugün fonksiyonu tamamen değişerek ev halini almış olan Eyüp Maksemi'nin yapımından önce Eyüp bölgesine de su dağıtımını sağlıyordu. Maksemin Edirnekapı'ya çıkan ana cadde üzerindeki duvarında, içtenden su alınmasını sağlayan ve bu yapıya ikinci adını veren bir çeşme bulunmaktadır. Klasik formdaki çeşmenin cephesi dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış ve sivri kemerin köşelerine birer yivli kabara işlenmiştir. Bugün bozuk durumdaki alçak kabartmalarla süslü ayna taşının yanlarında küçük iki niş yer almaktadır. Ayna taşının altında halen mevcut olmayan musluk bulunmaktaydı. Üzerinde yer yer kazımlar görülen yalak, aslında Bizans lahdı olduğu hissinin vermektedir.

Yapı, kitâbelerinin çokluğu ve hepsinin manzum olmasıyla dikkat çekmektedir. I. Abdülhamid'e ait 1201 (1786-87) tarihli iki kitâbeden birinde maksemin o yıl su nâzırı Mustafa Ağa tarafından tamir ettirildiği, diğesinde ise binanın Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yapıldığı anlatılmaktadır. Bu bilgi, Mimar Sinan'a ait tezkirelerde adının geçmemesi sebebiyle maksemin ondan önce başmimarlık yapan Acem Ali tarafından inşa edildiği olabileceğini akla getirmektedir. III. Selim'in 1203 (1789) tarihli kitâbesinde de yine Mustafa Ağa'nın adı geçmektedir. 1235 (1819-20) tarihli dördüncü kitâbe II. Mahmud'a aittir ve metni Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılmıştır. 1239 (1823-24) tarihli son kitâbe ise su nâzırı Hamid Ağa'nın, makseme gösterdiği ilgiden dolayı II. Mahmud'a methiyesi olup ölümünden sonra onun adına şair Sâkıb tarafından yazılmıştır. Maksemin giriş cephesine geçilen yol üzerindeki kapıda görülen tuğradan II. Mahmud'un bu esere gerçekten çok önem verdiği anlaşılmakta, onarımlar içinde de en fazla onun yaptırımlarının ağırlık taşıdığı açıkça görülmektedir. Örtü sisteminden ve duvar işçili-

ğinden, daha çok II. Mahmud devrinde (1808-1839) büyük değişikliklere uğradığı anlaşılan maksem kare planlı olup dıştan 8,25 × 8,25 m., içten 5,95 × 5,95 m. ölçülerindedir. Temel duvarları ve iç taksim düzenlemelerinin bazılarında görülen farklılıklar, burada Bizans devrine ait bir maksemin olabileceğini düşündürmektedir; özellikle girişin solunda toprak altında kalmış olan kemer ve temeller Bizans işçiliği göstermeleri açısından önemlidir. Yine yapı içinde karşılaşılan künklerin bir kısmı ile bölmelerdeki bazı işçilik özellikleri de Bizans varlığına işaret etmektedir. Maksemin bugün görülen çatısı taşla inşa edilmiş piramit şeklindedir ve başka maksem gibi tepesinde bir aydınlık feneri vardır; ayrıca dört duvarında da birer dar pencere mevcuttur.

Binaya, çeşmeli duvarın sol köşesine bitişik II. Mahmud tuğralı kapı ile geçilen Haliç tarafındaki cepheden demir bir kapı ile girilir. Giriş mermer döşeli bir sofa şeklindedir ve sağ tarafında, duvar boyunca ziyaretçilerin oturabilmeleri için yapılmış, iki basamakla çıkılan bir taş peyke yer alır. İç içe iki bölmeden oluşan havuz, mermer döşemeli sofanın iki tarafını kuşatacak ve taş peykeye temas edecek şekilde iç mekânın geriye kalan kısmını kaplar. Su havuza, kapının karşısına rastlayan kösedeki üstü tonozlu bir dehliz şeklinde olan girişten gelmektedir. Havuzun iki bölmesini birbirinden, üst kenarına yakın bir seviyeye bugün mevcut olmayan 100 kadar tunç lülenin dizildiği mermer bir set ayırmaktadır. Su bir ölçü nisbetinde bu lülelerden tevzi edileceği ikinci bölgeye geçer ve buradan da biri Ayasofya, diğeri Yedikule istikametinde giden iki ana kanala taksim edilir. Havuzun sofa ile yaptığı köşenin iki tarafında ziyaretçilerin

su içme tasları için birer çıkıntı yuva bulunmaktadır. Kitâbelerin tamamı bu iç mekânın duvarlarına yerleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Saadi Nâzım Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1946, tür.yer.; a.mlf., *İstanbul'da Fâtih II. Sultan Mehmed Devri Türk Su Medeniyeti*, İstanbul 1953, s. 101; a.mlf., "Eğrikapı Kırkçeşme Suları Maksemi, Savaklar Çeşmesi", *İst.A*, IX, 4964-4967; Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul 1984, s. 96; a.mlf., *Mimar Sinan ve Kırk Çeşme Tesisleri*, İstanbul 1988, s. 152-160; Özkan Ertuğrul, *İstanbul'da Bizans Devri Su Mimari-si* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Ktp., s. 139.

ÖZKAN ERTUĞRUL

EĞRİKAPILI MEHMED RÂSİM

(bk. MEHMED RÂSİM, Eğrikapılı).

EHÂBİŞ

(الأحابيش)

Mekke çevresinde yaşayan
ve Kureyş'in müttefiki olan
çeşitli kabilelerin oluşturduğu
bir topluluk.

Ehâbîş kelimesi Arapça'da "çeşitli kaviimlere mensup insan topluluğu" anlamına gelen uhbûş veya uhbûşenin çoğuludur. Mekke'nin kuzey ve güney bölgelerinde yaşayan Hâris b. Abdümenât b. Kinâne, Adel, Dîş, Düil, Hevn b. Huzeyme'den Kâre, Huzâa'dan Mustalîk ve Hayâ kabilelerine Ehâbîş adı verilmiştir. Bazı kaynaklarda, Kureyşliler'le Mekke yakınlarındaki Hubşî dağı eteklerinde anlaşma yapmış olduklarından bu kabilelere Ehâbîş denildiği rivayet edilmektedir.

Cevâd Ali, Tihâme'de yaşayan ve İslâm'dan çok önceki bir tarihte Habeş yönetimini kabul eden Kinâneliler'e, Habeşli kadınlarla evlenmeleri sonucunda siyahileşen nesillerine ve onların müttefiklerine Ehâbîş denilmiş olabileceğini söyler. Müsteşrik Henri Lammens, korkak olarak tanımladığı Kureyşliler'in, kervanlarını korumak ve savaşlarda kullanmak üzere Habeşli askerlerden oluşan bir ordu kurduklarını, bu orduya mensup olanlara Ehâbîş denildiğini ileri sürer. Ancak bu görüşün bugün ilmi çevrelerde değeri bulunmamaktadır.

Ehâbîş'in Kusay b. Kilâb, Abdümenâf b. Kusay ve Muttalib b. Abdümenâf dönemlerinde Kureyşliler ile yaptığı ittifak İslâmiyet'ten sonra da devam etmiştir. Ehâbîş, İslâm öncesinde Kureyş ve Kays Aylân kabileleri arasında meydana ge-

Eğrikapı Maksemi - İstanbul

len Ficâr Harbi'nde Kureys'in safında bulunmuş, bu kabilenin Hz. Peygamber sebebiyle Hâsimoğulları'na karşı uyguladığı boykotta yine onun yanında yer almıştır.

Mekke çevresinde bedevî bir hayat süren Ehâbîş'in, Kureys'in Hz. Peygamber ile yaptığı savaşlarda çok önemli rol oynadığına dair görüşler doğru değildir. Onlar da Kureys'e yardım eden diğer kabileler gibi çeşitli vaatler karşılığında Kureys safında yer almışlardı. Uhud Gazvesi'ne 2000 kişiyle katılan Ehâbîş'in reisi Huleys b. Zibbân, Kureysliler'in savaş sonrası müslüman şehidlere reva gördükleri saygısızlığı şiddetle kınamıştır.

Kureys'in müttefiki olarak Hendek Gazvesi'ne de katılan Ehâbîş'in bazan Kureys'e muhalefet ettiği de olmuştur. Meselâ Hz. Peygamber'in hicretin 6. (628) yılında ashabıyla birlikte umre için gittiği Mekke'ye sokulmamasını doğru bulmamış, müslümanların umreden menedilmesi ve uzlaşmaya gidilmemesi halinde ittifakı bozacağını bildirmiştir. Resûlullah'ın Hudeybiye'de Kureys'e gönderdiği elçi Hırâş b. Ümeyye'nin öldürülme teşebbüsünü Ehâbîş'in reisi Huleys b. Alkame engellemiştir. Ancak muahede sonunda Arap kabilelerinin Kureys'i veya müslümanları tercihte serbest bırakılmaları üzerine Ehâbîş yine Kureysliler'in yanında yer almıştı. Kureysli müttefikleri gibi Ehâbîş de Mekke'nin fetminden (8/630) sonra müslüman olmuş, Emevîler zamanına kadar Mekke çevresinde yaşamaya devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 187, 272; II, 12; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 127; V, 57; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 76, 101-102; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 628; İbn Hazm, *Cevâmî'u's-sîre*, s. 159, 187; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, II, 214; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 587, 593; II, 18, 180, 202; Fâsî, *Şifâ'u'l-garâm bi-ahbâri'l-beledi'l-harâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1405/1985, II, 155-156; M. Hamîdullah, "Lehes 'Ahâbîsh' de la Mecque", *Studi Orientalistici in Onore di Giorgia Levi Della Vida*, Roma 1956, I, 434-447; a.mlf., *İslâm Peygambeti*, I, 255, 258, 276, 303-308, 491; II, 1002; a.mlf., "Ehâbîş, *UDMİ*, II, 27-31; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 30-42; Kehâle, *Mu'cemû kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 5-6; W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de* (trc. Ramî Ayas — Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 163-167; Lammens, "el-Ehâbîş", *el-Meşriq*, XXXIV/1-4, Beyrut 1936, s. 1-32, 527-554.

M. ALİ KAPAR

EHAD

(bk. AHAD).

EHADİYYET

(bk. AHADİYYET).

EHAVEYNİ-i BUHÂRİ

(أخويني بخاري)

Ebû Bekr Rebî'

b. Ahmed-i Ehavaynî-i Buhârî

(IV./X. yüzyıl)

Filozof - hekim.

Hayatı ve öğrenim durumu hakkında yeterli bilgi yoktur. Zamanımıza gelen tek eserinden anlaşıldığına göre daha çok tıp ve felsefe ile meşgul olmuştur. Ünlü hekim ve filozof Ebû Bekir er-Râzî'nin talebesi Ebû'l-Kâsim Tâhir b. Muhammed b. İbrâhim Mekâneî er-Râzî'den ders aldığı bilinmektedir. Bu bakımdan İslâm dünyasında Râzî'nin başlattığı natüralist akımı IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında temsil eden âlimlerden birinin de Ehavaynî olduğu söylenebilir.

Ehavaynî'nin günümüze ulaşan *Hidâyetü'l-müte'allimîn fi't-tıb* adlı eseri, aynı zamanda yeni Farsça'da kaleme alınmış ilk nesir örneği olarak kabul edilir. Üç bölüm ve 200 babdan oluşan eserin ilk bölümünde, insan sağlığını dengede tutan ve "ahlât" adı verilen kan, balgam, sarı safra ve kara safra ile kemikler, sinirler, kaslar ve damarlar hakkında bilgi verilir. Ayrıca vücuttaki organların fonksiyonları, hastalık sebepleri ve arazları gibi konuların yanı sıra insan sağlığı üzerinde önemli etkisi olan hava ve iklimler üzerinde durulur; bunlara bağlı olarak salgın hastalıklara yer verilir. Bu arada sağlıklı bir hayat için gerekli olan yeme, içme ve uykunun önemi de vurgulanır. İkinci bölümde uzunca bir liste ile çeşitli hastalıklar sıralanarak deri hastalıkları, tümörler, yanıklar, yaralar, kırıklar ve bunların tedavi usulleri izah edilir. Son bölümde ise hıfzıssıhha, idrar ve nabızla ilgili bilgiler verilir. Tıp alanında kendisinden önceki Grek bilginlerinin, hatta başta kendi hocası ve Zeke-riyyâ er-Râzî olmak üzere diğer İslâm tıp âlimlerinin verdikleri bilgilerin doğru olup olmadığını şahsî denemeleriyle ispatlamaya çalışmıştır. Bazı hastalıklar için birtakım yeni ilâçlar da bulmuştur.

Ehavaynî eserinde ilk elden malzemeleri kullanmayı ve onlardan faydalanmayı bilmiştir. Bunlar arasında Süryânî tabip Yuhannâ b. Serâbiyûn'un *el-Kündâs*'ı ile Râzî'nin ünlü tıp ansiklopedisi *el-Hâvî*, ayrıca *Kitâbü't-Tıbbi'l-Manşûrî* adlı eseri müellifin çokça başvurdu-

ğu kaynaklardır. Ehavaynî'nin eseri VI. (XII.) yüzyılın ilk yarısına kadar özellikle Farsça konuşulan çevrelerde orta değer- de bir eser olarak tanınmaktaydı. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 3646) bir nüshası bulunan *Hidâyetü'l-müte'allimîn fi't-tıb* Celâl-i Metînî tarafından yayımlanmıştır (Meşhed 1344 hş./1965). Müellifin bundan başka *Kitâb-ı Nabz ve Kitâb-ı Teşrih* adlı iki eseri daha bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ehavaynî-i Buhârî, *Hidâyetü'l-müte'allimîn fi't-tıb* (nşr. Celâl-i Metînî), Meşhed 1344 hş./1965; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed Muîn), Tahran 1333 hş., s. 110, 378-384; Storey, *Persian Literature*, II/2, s. 199; G. Lazard, *La Langue des plus anciens monuments de la Prose Persane*, Paris 1963, s. 48-50; Mahmud Necmâbâdî, *Târîh-i Tıb der İran pes ez İslâm*, Tahran 1366 hş., II, 640-647; Şeşen, *Fihri'su mahtûât-i't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 130; Celâl-i Metînî, "Ebû Bekr Rebî' b. Ahmed el-Ehavaynî el-Buhârî", *Dânişnâme-i İran u İslâm*, Tahran 2536 şş., I, 1008-1009; H. Takizâde, "Teveccüh-i İrânîyân der Güzeşte be Tıb ve Eṭbbâ", *Yâdgâr*, V/6-7, Tahran 1227 hş./1948-49, s. 22; Müctebâ Minovî, "Hidâyetü'l-müte'allimîn der Tıb", *Yâgmâ*, III, Tahran 1329/1950, s. 497-510; "Hidâyetü'l-müte'allimîn fi't-tıb", *ed-Dirâsâtü'l-edebîyye*, IX/1-2, Beyrut 1967, s. 196-199; H. H. Besterfeldt, "Akawaynî Bokârî", *Elr*, I, 706-707.

TAHSİN YAZICI

EHDEL

(bk. İBNÜ'l-EHDEL).

EHDELİYYE

(الأهلية)

Kâdiriyye tarikatinın Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer el-Ehdel el-Hüseynî'ye (ö. 1164/1751'den sonra) nisbet edilen bir kolu (bk. KÂDİRİYYE).

EHL-i ABÂ

(bk. ÂL-i ABÂ).

EHL-i ADL

(bk. MU'TEZİLE).

EHL-i ADL

(أهل العدل)

Devlete karşı isyanın çıktığı bir İslâm ülkesinde meşrû yönetimin hâkim olduğu bölgede (dârüladl) yaşayan kimseler anlamında bir fıkıh terimi (bk. BAĞY; DÂRÜLBAĞY).